

BÜYÜK AZERİ ŞAİRİ VÂGİF VE ŞİİRİNDEN ÖRNEKLER

[Ölümünün 200. yılı dolayısıyla]

KAYA TÜRKAY

Vâgîf, Azerbaycan edebiyatının en önemli şairlerinden biridir. Gazah vilayetinin Gırag Salahlı köyünde doğmuştur (1717). Asıl adı Penah'tır. Medresede okumuş, Arapça ve Farsçayı öğrenmiş, ünlü bilgin ve hoca Şeffi Efendi'nin yanında yetişmiştir. 19. yüzyılda kaleme alınmış kaynaklar, bir yandan da mimarlıkla ve astronomiyle ilgilendiğini yazıyor. Şair, 1759 yılında Gürcistan sınırında çıkan karışıklıktan sonra, ailesiyle birlikte Karabağ Hanlığı'na göç etmek zorunda kalmıştır. Burada, Terterbasar, sonra da Şuşa kentlerinde okul açıp ders verir. Bundan dolayı halk arasında 'Molla' sanıyla tanınmıştır. Yalnızca bilgisiyle ve kültürüyle değil, şiiriyle de yayılan ünlü İbrahim Han'a ulaştınca, saraya çağrılarak vezirlik görevine atanır. Hanlığın dış siyaset işlerine bakar. Bir süre sonra başvezirliğe yükselmiştir.

O sıralar, bölgedeki hanlıklar en bunalımlı yılları yaşamaktadır. Buna karşın, Vâgîf dış işlerini başarıyla yürütmüştür. Özellikle, birçok hanlıklara ayrılan Azerbaycan'ı birleştirme yolunda büyük çaba gösterir. Bunun gerçekleşemeyeceğini anlayınca, çabalarını Rusya ve Gürcistan ile ilişkileri güçlendirmeye yöneltir. Ne var ki, bu politika İran yönünden Ağa Mehmed Şah Gaçar'ın Şuşa Kalesine saldırısına yol açmıştır. İlk saldırı savuşturulur, ama ikincisinde kale düşer. İbrahim Han, başka bir yere sığınır, Vâgîf tutuklanarak zindana atılır. Bir süre sonra, Şah Gaçar'ın öldürülmesiyle tutukluğu sona erer. Ancak, şairin sıkıntılı günleri bitmez. Bu kez, yeni han olarak atanan İbrahim Han'ın kardeşi oğlu Cavânşîr Han'ın düşmanlığı ve çekememezliği ile karşılaşmıştır. Genç han, amcasının dostlarından hoşlanmamaktadır. Bu tutum çok geçmeden acı sonu getirir; Vâgîf ve oğlu Eliğa, hanın buyruğu ile öldürülür (1797).

Vâgîf, Azerbaycan şiirinde yeni bir dönemi başlatmıştır. Klâsik doğu şiirini derinden bilen şair; gazel, muhammes, müstezad gibi biçimleri kullanırken,

halk şiirine daha çok bağlı kalmış, klâsik edebiyatı halk edebiyatına yakınlaştırma yolunu açmıştır. Hayata ve dünyaya dönük bir anlayıştan kaynaklanan dizeleri, yeni ve gerçekçi Azerbaycan şiirinin ilk örnekleridir. Vâgîf, insan doğasının temel duygularını ve içgüdülerini, büyük bir içtenlikle dile getiren şiirleri bakımından da yeni ve öncüdür.

Aşk ve güzellik, klâsik şiirde olduğu gibi Vâgîf'in şiirinde de önemli bir yer tutar; ne var ki bu ana temalar, onun lirik koşmalarında çok canlı ve sıcaktır. Şiirlerinin önemli bir bölümünde 'güzel'i betimler; ancak, dizelerinde geçen 'serv kadli', 'mine boyunlu', 'zülfü anber', 'şeker güftarlı' güzeller, aynı zamanda 'güzel yerişli', 'güzel duruşlu', 'güzel danışıklı' olarak gerçekleştirir. Öte yandan, Azerbaycan halkının gelenek ve göreneklerinden, yaşayışından yansıyan incelikler, Vâgîf'in şiirinde parlak bir biçimde yer almıştır. Bu yönden bakınca, onun şiiri halk edebiyatının hayata, dünyaya, insana sevgiyle uzanan dallarında uç vermiştir, diyebiliriz.

Vâgîf'in dili yalın, duru; ancak derin ve etkileyicidir. Halk dilinde sıkça kullanıldıkları hâlde yazı diline alınmamış sözler, onun şiirinde renkli anlatım öğelerine dönüşür. Şair, klâsik şiirde kullanılan tamlamaların, mazzunların yerine, konuşma diline özgü biçimleri şiirlerinde ustalıkla işletmiştir. Aruz ölçüsüyle yazdığı şiirlerinde de dili oldukça yalın ve arıdır. Klâsik şiir diline getirdiği bu söyleyiş, 18. yüzyıldan sonra yetişen şairleri de etkilemiştir.

Vâgîf, yaşadığı yüzyılın büyük şairleri Vidâdî ile Hüséynhan Müştâg'dan yakın dostluk görmüş, sonraki yüzyılın şairlerinden Zâkir ve Kazımağa Sâlikî'nin şiirlerinde övgüyle anılmıştır. Onun esintisi, çağdaş Azerbaycan şairlerinden Samed Vurğun, Resul Rıza, O. Sarıvelli ve M.Rahim'e değin gelebilmiştir. Şairin, Güney Azerbaycan şiirini de etkilediği görülür. Bu bölgenin ünlü şairleri Endelib Garacadağî, Mir Méhdî Şükûhî ve Vâgîf'ten sonra koşmanın en büyük ustalarından sayılan Nebâtî'nin şiirlerinde bu etkiyi sezebilmek zor değildir. 18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyılın başlarında, Ermenistan'da ve Gürcistan'da da geniş ilgiyle karşılanmış, onlarca şiiri defterlere geçirilmiştir. Şair, özellikle Karabağ'da yaşayan Ermeni ahalisinden büyük saygı görmüştür. Şiirlerinin toplanmasında ve basılmasında gösterdikleri yardım, bu saygıdan kaynaklanır. Vâgîf, Kafkas topluluklarının da halk şiirlerini etkilemiştir.

Dağıstanlı âşık Yétim Émin'in koşmaları, dinleyenlere Vâgîf'in deyişini hatırlatır.

Büyük şair, Azerbaycan şiirinde sevgiyle, saygıyla yaşatılmıştır. Âşığ Perî, Zâkir, Mirzecan Medetov, Âşığ Elesger, Âşığ Bozalğanlı Hüseyin, A. Bakıhanov, Séyid Ezim Şirvânî, Sâbir, Eli Nezmî gibi ün kazanmış şairler ve Mirze Fetheli Ahundov onun şiirlerine nazire yazmışlardır.

Çağdaş Azerbaycan yazar ve sanatçıları Vâgîf'in yaşamını, şairliğini, kişiliğini konu alan eserler yaratmışlardır. Bunlara, Hacığa Abbasov'un *Molla Penah Vâgîf* adlı oyunu, Yusif Vezir Çemenzeminli'nin *Gan İçinde* romanı, Semed Vurğun'un *Şairin Ölümü* adlı şiiri, yine onun *Vâgîf* adındaki manzum dramı, R. Mustafayev'in imzasını taşıyan *Vâgîf* operası örnek verilebilir. Ayrıca, bazı şiirlerinin bestelenmiş olduğunu belirtmek gerekiyor.

Şair, Azerbaycan şiirinin değerli bir adı olarak artık ülkemizde de bilinmektedir. Türk Cumhuriyetlerinin edebiyatlarını tanıtmak amacıyla hazırlanan antolojilerde, ona 'Molla Penah Vagîf' başlığıyla geniş bir yer ayrıldığını, şiirlerinden örnekler verildiğini görüyoruz (Seferli-Yusifli, 1993: 295-305, Samir, 1994: 76-77).

Vâgîf'in şiirleri birkaç kez toplanıp basılmıştır. Bunlardan sonuncusu, Prof. Hemid Arashî'nin* yetkin çalışmasıyla ortaya konmuş, *Molla Penah Vâgîf* adıyla yayımlanmıştır (Arashî, 1968).

Aşağıdaki şiirler, o yayından alındı. Açıklanması gereken sözler için düzenlenen küçük bir sözlük, "Türkiye Türkçesi İçin Kılavuz" başlığı ile şiirlerin sonuna eklendi.

* Burada yeri gelmişken, önemli bir yanlışla değinmek istiyorum. Bu derginin 3. sayısında (Bahar, 1997), "Reşat Nuri'nin Azerbaycan'da Yayımlanan Romanları" başlıklı yazımın ilk sayfasında (92), çok değerli bilim adamı sayın Arashî'nin adı, bir düzelti karışıklığı yüzünden 'Hikmet' olarak çıkmıştır. Utanarak düzeltiyorum.

ŞİİRLERİNDEN ÖRNEKLER

Koşma

1

Héyli vahtdır ayrılışığı yâr ilen,
Gördük amma tanışmadığı ayrıldığı.
Galdı cânda gizli gizli derdimiz,
Birce kelme danışmadığı ayrıldığı.

Gerib gerib durdug bî-gâneler tek,
Soyug soyug bahtığı dîvâneler tek.
Dönmedik başına pervâneler tek,
Éşg oduna yanımadığı, ayrıldığı.

Yarım saat bir arada galmadığı,
Éşg ateşin cânımıza salmadığı,
Yalvarıban yarın gönlün almadığı,
Éle gétdi barışmadığı, ayrıldığı.

O zaman ki âşnâlığı terk étdik,
Cüdâ düşdük, héyli ciyer berkitdik,
Aralıgdan gönül guşun ürkütdük,
Bir birle konuşmadığı, ayrıldığı.

Vâgîf sévdi bir igrarsız bî-vefâ,
Bâda gétdi tamam çekdiyi cefâ,
Görüşüben éylemedik hoş sefâ,
Gucaglaşib sarışmadığı, ayrıldığı.

2

Gétdim ala gözlü yârla danışam
Dédi oğlan, dur gét, söz vahtı déyil
Ârif çohtdur, étmek olmaz işaret,
Oynatma gaşını, göz vahtı déyil.

Câdû gemzelerin menden yağdır
Bâd esir, zülfünü üzden dağdır,
Bundan sonra öpüb, guçmag çağdır,
İhtilât geçibdir, söz vahtı déyil.

Vâgîf déyir, yalvar yâra gönlün al,
Bir bûse dileyib, boynuna gol sal,
Ara helvet iken, étme gıl ü gal
Tez ol, çıhtı cânım, nâz vahtı déyil.

3

Düyün oldu, bütün hûblar yığıldı,
Gelmedi bir bizim gülbeden gelin.
Sen gelmedin déyin yasa batmışam,
Gele gör, ey zülfü yasemen gelin!

Bir gedem bas ki, toy senin toyundur,
Toylar yaraşığı senin boyundur,
Mollalar meskeni ser-i küyundur,
Onu gören döner Ge'beden gelin!

Cam içmişem men, mestâne gelmişem,
Éyleyib bağrımı şâne gelmişem
Senin hesretinden câne gelmişem,
El götür bu nâz u gemzeden gelin!

Saz tutulub yüz min senem oynasa,
Cem oluban Rum u Ecem oynasa,
Göyde melek, yérde âdem oynasa,
Hezzim olmaz hergiz özgeden gelin!

Gel oyna, eline keleşay dola,
Buyur, şabaş versin Vâgîf tek gula.
Mat galıb desinler: Kimindir ola,
Keklik kimi sekib, bu süzen gelin!

4

Seher seher hesret ilen gézirdim,
Cüt goşa nar gördüm iki sinede.
Birisi kız idi, birisi gelin,
Cân gurban éylerem ikisine de.

Gelin bulagda el üzünü yuyur,
Gız déyir: Gel gédek herifler duyur,
Béle güzel séven elden mi goyur,
Cân gurban éylerem ikisine de.

Gelnin dodağıdır Tebriz'in meti,
Elli altmış tümen gızın giymeti,

Béle güzel séven néyler cenneti,
Cân gurban éylerem ikisine de.

Gelinin yaḥası polad iyneli,
Gızın yaḥasıdır çapraz düymeli,
İkisi de birbirinden öymeli,
Cân gurban éylerem ikisine de.

Kabaḫım olaydı, közüm olaydı,
Yâr yanında ötkün sözüüm olaydı,
Vâgîf déyir: İki gözüm olaydı,
Baḫaydım bunların ikisine de.

5

Bayram oldu, héç bilmirem néyleyim,
Bizim évde dolu çuval da yoḥdur.
Dügiyle yağ hamı çoḫdan tükenmiş,
Et héç ele düşmez, motal da yoḥdur.

Allah'a bizmişik nâ-şükür bende,
Bir söz désem deḫi goymazlar kende.
Ḥalg batıbdır noḫla, şekere, gende,
Bizim évde aḫta zoḫal da yoḥdur.

Bizim bu dünyada ne malımız var,
Ne de évde sahib-camâlimiz var.
Vâgîf, öyünme ki kamâlimiz var,
Allah'a şükür ki, kamâl da yoḥdur.

Gazel

6

Aydın olsun gözlerim kim, geldi yârın kağızı
Gönlümü şâd éyledi gözel nigârın kağızı

Ohudum, öpdüm, göze sürtdüm, dedim sed merhabâ!
Gözüm üste var yérin, éy gül'üzârın kağızı

Senden ayrı ol geder gan ağladım kim, dembedem
Yaşe batıb, islanıb sebr ü gerârın kağızı

Çoh çekirdim intizârın, gözlerim yolda idi
Şükr-lillah geldi ol çeşm-i humârın kağızı

Géyri yâri, éy gözel gılma bedel sen Vâgîf'e
Yâdigar sahlâ, bu olsun é'tibârın kağızı

7

Méhribânlig görmeyib bir mehligâden küsmüşem
Günde yüz al éyleyen gelbi geraden küsmüşem

Şe'nine dedim şirîn söz, bir şey ondan dadmadım
Bu sebebden ağzı şekker dilrübâden küsmüşem

Bir gedeh méy istedim, sındırdı gönlüm şişesin
Daş bağırlı sâgi-yi sâhib-cefâden küsmüşem

Çün "Uman yérden küserler" bir meseldir halg ara
Küsdüyüm bîcâ déyildir, âşinâdan küsmüşem

Gördüm evvel ki, binâsın yârlıg étmek déyil
Vâgîfâ esli budur, men bu binâdan küsmüşem

Muhammes

8

Éy sebâ yâre dé kim, âvâre gördüm Vâgîf'i
Gem elinden bî-kes ü bî-çâre gördüm Vâgîf'i
Bağrı olmuş serbeser sed-pâre gördüm Vâgîf'i
Âgîbet salmış özün odlare, gördüm Vâgîf'i
Gece gündüz münteziâr dîdâre gördüm Vâgîf'i

Bir yanar âteş salıb pervâne tek e'zâsine
Ohşayıbdır dehrde âşiglerin risvâsine
Nâle éyler gece gündüz, yalvarır mövlâsine
Baş goyub éyle senin ol zülfünün sévdâsine
Bir zaman basmaz ayag bazara, gördüm Vâgîf'i

Gâmeti mövzun ile bir serv-i gülşensen güzel
İki dünyânın sefâ vü zövgüne tensen güzel
İtmeye gözden, gönülden ayırsan, génsen güzel
Fikri, zikri, dédiyi, danışdığı sensen güzel
Mâil olmaz her yéten göftâre, gördüm Vâgîf'i

Gaşlarından ayrı ol méhrâbı görmez gözleri
Éylemez şemse nezer, mehtâbı görmez gözleri
Ârizin ister, gül-i sırâbı görmez gözleri
Ağlar éyle gece gündüz, hâbı görmez gözleri
Yandırındır cânını odlare, gördüm Vâgîf'i

Söyle kim başın üçün, bir lütf gıl éy gül'üzâr
Sallanıb serv-i revân tek bu yana éyle güzâr
Gece gündüz derd ü gem étmiş meni cândan bézâr
Görmeye dîdârını her dem çeker çoĥ intizâr
Gözlerin dikmiş baĥar yollara, gördüm Vâgîf'i

Müstezad

9

Yâ Rebbi, bu şehre o üzû mâh geleydi
Gédeydi bu zülmet
Mecmûe-yi hûbâna şehinşâh geleydi
Édeydi edâlet

Hicrân mene sen çoḥ éledin zülm ü sitemler
Senden éderem men
Feryâdîma ol ḥosrav-i dergâh geleydi
Gör kim ne şikâyet

Bileydi ki, Ferhâd kimi telh-mezâcem
Bir dâde yéteydi
Ol ağızı şeker, sözü şîrîn hân geleydi
Édeydi inâyet

Vâgîf, géceler éylemek olmaz geme derman
Ger olmasa hemdem
Allah'dan olub lütf o hemrâh geleydi
Gıl günde mübâhet

Türkiye Türkçesi İçin Kılavuz

âdem	: insan, insanoğlu	âşnâlg	: tanışıklık, yakınlık, dostluk
âgîbet	: akîbet, sonunda	bâd	: rüzgâr
aḥta zoğal	: çekirdeği çıkarılmış kızcık meyvesi	bâde gétmek	: yok olmak, boşa gitmek
al	: hile, aldatma, oyun	baş goymag	: varlığını vermek, canını koymak
ara	: ortalık, yer yöre	béle	: böyle
ârif	: bilen, anlayan	bende	: kul, köle
âriz	: yanak	benefşe	: menekşe
âşinâ	: tanış, dost		

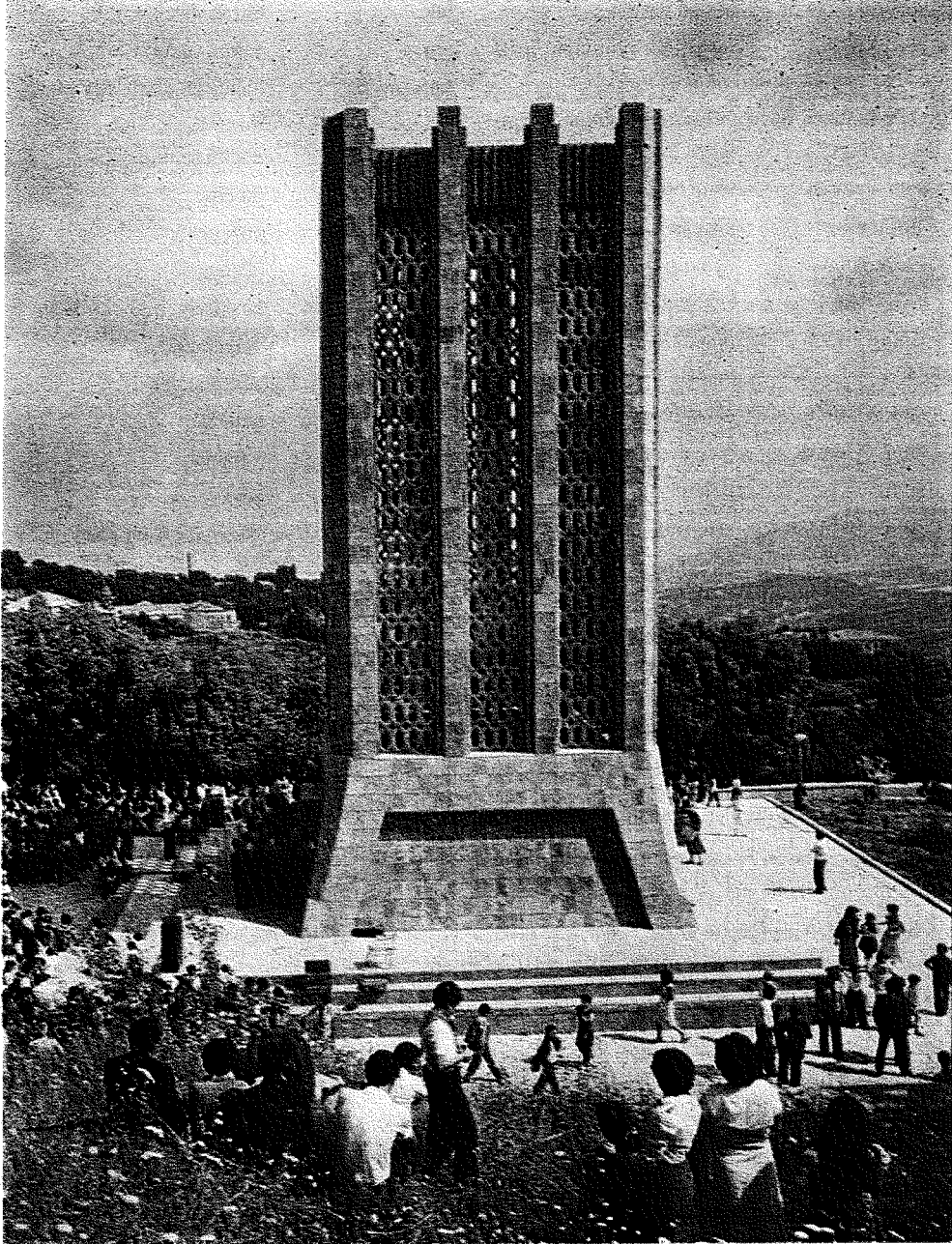
bîcâ	: yersiz, yararsız, boşuna	dilrübâ	: gönül çelen, çekici güzel
bî-çâre	: çaresiz, umarsız	dur gétmek	: uzaklaşmak
bî-gâne	: yabancı, el	dügi	: pirinç
bî-kes	: kimsesiz	elden goymag	: elden kaçırmak
binâ	: temel, esas, niyet	éle	: öyle, öylece
bir birile görüşmek	: etraflıca, iyice sohbet etmek	ele düşmek	: bulunmak, ele geçmek
birce	: tek, sadece bir	el götürmek	: bırakmak, vaz geçmek
bî-vefâ	: vefasız, sevgisinden cayan	esil	: asıl
bulag	: pınar	éşg	: aşk
câdû gemze	: büyüleyici bakış	é'tibâr	: itibar, aranmak, istenmek
cam	: şarap	etr	: ıtır
cândan bézâr etmek	: usandırmak, bıktırmak	e'zâ	: organlar, beden
câne gelmek	: bezmek, katlanamamak	gâmet	: boy bos, endam
cefâ	: büyük sıkıntı / üzüntü	Ge'be	: Ka'be
cem oluban	: toplanarak, bir araya gelip	gedem basmag	: gelmek, girmek
ciyer berkitmek	: hasrete katlanmak, özlem çekmek	gelbi gera	: kara kalpli, katı yürekli, acımasız
cüdâ düşmek	: ayrılmak, ayrı kalmak	gelmedin déyin	: gelmediğinden
cüt	: iki tane, ikiz	ğem	: gam, dert
çağ	: vakit, zaman	gemze	: süzgün, işveli bakış
çarpaz	: çapraz	gén	: küskün, soğuk
çeşm-i humâr	: süzgün bakışlı göz	gend	: şeker
dâde yétmek	: yardım etmek, yardıma koşmak	ger	: eğer
danişmag	: konuşmak	ğerib gerib	: dokunaklı, hüzünlü
dehî	: hem, dahi, de	gılmag	: kılmak
dehr	: dünya	gil ü gal	: dedikodu
dembedem	: her an	gol salmag	: dolanmak
dermân	: ilaç, çare, umar	goşa	: bir çift
dermân éylemek	: çare bulmak, gidermek	goyun	: kucak, göğüs
dîdâr	: yüz	göftâr	: söz
		göy	: gök
		guçmag	: kucaklamak
		gul	: kul, kişi

gülbeden	: gül gibi kokan (sevgili)	mestâne	: sarhoş
gül-i sîrâb	: taze gül	met	: katılaştırılmış pekmez ya da reçel köpüğü
güzâr éylemek	: geçmek	motal	: patates
gül'üzâr	: gül yüzlü, sevgili	mövlâ	: Mevla, Allah
hâb	: uyku	mövzûn	: mevzun; bedeni biçimli ve uyumlu
hamı	: hepsi, tamamı	mûy	: saç teli
helvet	: تنها, gözden uzak	mübâhet	: mübah olan şeyler/işler
hemdem	: hayat yoldaşı, içten dost	müntezîr	: muntazır; gözleyen, bekleyen
hemrâh	: yoldaş, arkadaş, dost	nâle eylemek	: feryat etmek
hergiz	: asla, kesinlikle	nâ-şükür	: nankör, şükretmeyen
hâyli	: hayli, epeyi	nezer éylemek	: bakmak
hezzi olmamak	: hoşlanmamak	nigâr	: sevgili
hicran	: ayrılık	noğul	: içine kişniş tohumu konmuş üstü pütürlü şeker
hosrav	: hüsrev, sultan	oşamag	: benzemek, andırmak
hûb	: güzel	ötkün	: hoş, gönül alıcı
igrârsız	: sözünde durmayan, cayan	öymeli	: övülmeye değer
ihtilât	: karşılaşp görüşme, sohbet	özge	: başka, başkası
inâyet étmek	: iyilik/yardım etmek	pervâne	: ışık kelebeği
intizâr	: özlemlle bekleyiş, gözde tutmek	polad	: çelik
itmek	: yitmek, kaybolmak	risvâ	: rüsva, aşâğılık, büyük utanç / ayıp
kabab	: kebab	sâgi	: saki, şarap veren/dağıtan
kağız	: mektup	sâhib-camâl	: güzelliğe sahip, güzel
kamâl	: kemal, akıl, idrak, olgunluk	sâhib-cefâ	: sıkıntı çektiren, üzen
keleğay	: renkli, çevresi püsküllü ipek başörtüsü	saz tutulmag	: saz çalınmak
kenara çıhmag	: kurtulmak	sebr ü gerâr	: sabır, katlanma / dayanma gücü
mâil olmag	: meyletmek, bağlanmak	sed-	: yüz (sayı)
mecmûe-yi hûbân	: güzeller toplantısı/meclisi	sed-pâre	: yüz parça
mehligâ	: ay yüzlü güzel	sefâ éylemek	: eylenecek, zevk almak
mehribânlig	: samimiyet, dostluk		

senem	: dilber	şükr-lillah	: Allah'a şükür
serbeser	: baştan başa	tek	: bir, sadece bir; gibi
ser-i kûy	: sevgilinin oturduğu yer / sokak	ten	: yakın, samimî
serv-i gülşen	: gül bahçesi servisi, sevgili	telh-mezâc	: doğuştan dertli, acı yazgılı
serv-i revân	: uzun boylu sevgili	toy	: düğün şenliği
sındırmag	: kırmak	tümen	: on bin
süzmeç	: oynamak, dans etmek	üz	: yüz, çehre
soyug soyug bahmag	: soğuk/ilgisiz bakmak	yağı	: düşman
şabaş	: düğünlerde dans edenlere ve çalgıcılara verilen para	yeğîn	: kuşkusuz, besbelli, kesin
şâd éylemek	: sevindirmek	yalvarıban	: yalvararak
şâne éylemek	: parçalamak	yaraşig	: süs, güzellik
şems	: güneş	yétmek	: gelmek
şe'n	: şan, şöhret; isim	yumag	: yıkamak
şîrîn	: tatlı, hoş	zövg	: zevk
		zülfi	: yüzün iki yanından sarkan saç

KAYNAKLAR

- Altaylı, Seyfettin (1994). *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü*, MEB Yay., İstanbul.
- Araslı, Hemid (1968). *Molla Penah Vâgîf*, Azerbaycan Dövlət Neşriyyatı, Bakı.
- Azerbaycan SSR Élmmler Akadémiyası (1966). *Ereb ve Fars Sözləri Lüğeti*, Bakı.
- Azerbaycan Sovét Énsiklopédiyasının Baş Rédaksiyası (1973). *Azerbaycan Sovét Énsiklopédiyası*, Bakı, C II, s. 383-384.
- Dadaşzade, Araz (1966). *Molla Penah Vâgîf (Heyat ve Yaradıcılığı)*, Azerbaycan SSR Élmmler Akadémiyası Neşriyyatı, Bakı, s. 162-180.
- Kazımöğlü, Samir (1994). *Türk Topulukları Edebiyatı I*, Ankara, s. 76-77.
- Seferli, Prof. Dr. G. Eliyar-Yusifli, Prof. Dr. H. Xelil (1993). *Azerbaycan Eski Türk Edebiyatı II*, Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Kültür Bakanlığı Yay., C.2, s. 295-305.

Vâgîf'in Şuşa'daki anıt mezarı